در همایش تخصصی «از عدالت کیفری تا عدالت ترمیمی» در دانشکده ح

مستندسازی جنایت‌های جنگ

عکس‌ها: مرکز پژوهش‌های استراتژیک خاورمیانه

گزارش

امیرملائی مظفری
روزنامه‌نگار

همایش تخصصی «پاسخ حقوقی به تجاوز ۱۲روزه: از عدالت کیفری تا عدالت ترمیمی» با هدف بررسی ابعاد حقوقی پاسخ به تجاوزات در سطح جهانی، ۲۶ مهرماه ۱۴۰۴ از ساعت ۹ تا ۱۲ در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و با ابتکار عمل مؤسسه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه تهران و انجمن دانشجویی دانشکده حقوق دانشگاه تهران برگزار شد. این کنفرانس کوشش کرد تا در سطح جهانی به پرسش‌های کلیدی درباره سازوکارهای عدالت

افتتاحیه: بیانیه مجازات؛ ابزار ثبت جنایت بین‌المللی

سخنران اول: دکتر عباس شیری

دکتر عباس شیری رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، در سخنرانی افتتاحیه این همایش، با برشمردن نظریه‌های مختلفی که در زمینه حقوق کیفری بین‌المللی و مجازات‌های جرایم بین‌المللی وجود دارد، تشریح کرد: «برگزاری چنین همایشی مطابق با نظریه «بیانیه مجازات» است که براساس آن یکی از راه‌های مقابله با جنایت‌های جنگی و بین‌المللی، تلاش برای تقبیح و زشت‌انگاری جنایت‌های جنگی و بین‌المللی از طریق ثبت، به تصویرکشیدن، نمایش و درعین حال «بیان کشوری و جهانی» عمق این جنایت‌هاست.» دکتر شیری در این سخنرانی اعلام کرد: «در راستای ثبت، اعلان و نمایش هرچه بیشتر جنایت‌های صورت گرفته علیه ملت

ایران در طول جنگ اخیر، همایش‌ها و برنامه‌های علمی و دانشگاهی دیگری، چه در دانشگاه‌های کشور و چه در سطح بین‌المللی در تدارک است تا جنایت‌های آمریکا و اسرائیل علیه ملت ایران هرچه بیشتر ثبت، ضبط و تشریح شود.»

وی در ابتدای سخنان خود با اشاره به وجود سه نوع نظریه در حقوق کیفری بین‌المللی که مجازات جنایت‌های جنگی و بین‌المللی را توجیه می‌کند، گفت: «به طور کلی، واقعیت این است که نمی‌توان جنایتکاران بین‌المللی را به سزای اعمال‌شان رساند و به همین دلیل «نظریه سزاگرایی» که به دنبال تحمیل مجازات این جنایتکاران متناسب با سزای جنایت‌های افراد است، اساساً در جرایم بین‌المللی معنایی ندارد.»

رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران افزود: «دلیل بی‌معنایی نظریه سزاگرایی در جرایم بین‌المللی این است که گستره جرایم ارتکابی جنایتکاران جرایم بین‌المللی و عمق جنایات آنان با هیچ مجازاتی قابل قیاس نیست.»

دکتر شیری افزود: «در حقوق و جرایم پیش‌بینی شده، شدیدترین مجازات اعدام است، درحالی که جنایتکاران بین‌المللی مرتکب قتل هزاران نفر می‌شوند، مانند هیتلر یا جنایت‌هایی که در سوریه، لبنان و غزه صورت می‌گیرد و هزاران زن و مرد بیگناه کشته می‌شوند، بنابراین نظریه سزاگرایی مجازات نمی‌تواند مجازات این جنایتکاران را توجیه کند و با این مجازات‌ها عدالت نسبت به این جنایتکاران برقرار نمی‌شود.»

وی ادامه داد: «نظریه سزاگرایی نمی‌تواند جنایت‌هایی را که نسبت به هزاران نفر انجام شده است یا هزاران خانه و کاشانه‌ای را که ویران شده به هیچ طریقی جبران کند، یا هزاران نفر که بدون سرپرست در اردوگاه‌ها بزرگ می‌شوند، خسارت‌هایی به بار می‌آورد که نظریه سزاگرایی نمی‌تواند جبران این جنایت‌ها را توجیه کند.»

رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دومین نظریه موجود در حقوق کیفری بین‌المللی را «نظریه بازدارندگی» عنوان کرد و افزود: «در این نظریه این رویکرد دنبال می‌شود، افرادی که مرتکب جرایم بین‌المللی می‌شوند، به گونه‌ای مجازات شوند که در آینده بار دیگر مرتکب جرم نشوند.»

دکتر شیری با بیان اینکه در جرایم بین‌المللی، بازدارندگی معنایی ندارد، اظهار کرد: «به این دلیل در جرایم بین‌المللی بازدارندگی معنا ندارد که هیچ مجازاتی نیست که بتواند جنایتکاران جهان را وادار کند تا بار دیگر از ارتکاب به جنایت خودداری کنند.»

وی ادامه داد: «این جنایتکاران که رهبران سیاسی جهان هم هستند، مست قدرت‌اند و نمی‌شود با نشان دادن اینکه فلان رهبر سیاسی به دلیل فلان جنایت خود مجازات شده است، آنان را واداشت که دست به جنایت نزنند.»

رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران تصریح کرد: «این که تصور شود روزی رهبران کشورها از ترس مجازات، داوطلبانه تصمیم بگیرند مرتکب جنایت نشوند، تصور درستی نیست و همواره این امکان وجود دارد که این جنایتکاران بار دیگر مرتکب جنایت شوند.»

دکتر عباس شیری، پس از تشریح ناکارآمدی دو نظریه پیش گفته، یعنی نظریه «سزاگرایی» و «بازدارندگی» در حقوق کیفری بین‌المللی برای جلوگیری از ارتکاب جنایت‌های بین‌المللی از سوی جنایتکاران، گفت: «اینجاست که نظریه دیگری در حقوق کیفری بین‌المللی و جرایم بین‌المللی مطرح شد، تحت عنوان «نظریه بیانیه مجازات». منظور از این نظریه هم این است، حالا که نمی‌توانیم جنایتکاران در سطح بین‌المللی را به سزای اعمال‌شان برسانیم (نظریه سزاگرایی) یا آنان را از ارتکاب دوباره جنایت در آینده بازداریم (نظریه بازدارندگی)، باید جنایات آنان را به نمایش بگذاریم و آنان را رسوا کنیم و این جنایت‌ها و کسانی را که مرتکب این جنایت‌ها شده‌اند، تقبیح کرده و مراتب انزجار خود را به جهان اعلام کنیم تا جهانیان بدانند ما از این جنایات متنفریم و این جنایات را نفی می‌کنیم تا به این طریق کسانی که دست به این جنایات می‌زنند در جهان بی‌آبرو شوند.»

به گفته رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، «این تنها توجیهی است که برای مجازات در عرصه حقوق کیفری بین‌المللی و جرایم بین‌المللی می‌شود درنظر گرفت تا پس از آن، مرتکبان این جرایم پشت نقاب حقوق بشر، پشت نقاب آزادی ملت‌ها و پشت نقاب دموکراسی، صلح یا همزیستی مسالمت‌آمیز پنهان نشوند و اینطور نباشد که مرتکب جنایات شوند، هزاران انسان را بکشند و نام این جنایت‌های خود را اقدام برای صلح بنامند و خود را نامزد صلح بنامند و حتی جایزه صلح نوبل هم به آنان تعلق بگیرد، درحالی که در اقصی نقاط عالم مرتکب جنایت شده‌اند.»

وی، دلیل پنهان شدن این جنایتکاران بین‌المللی پشت نقاب‌های صلح و دموکراسی را این دانست که «این جنایات به اندازه کافی تقبیح نمی‌شوند، گفته نمی‌شوند و این جنایتکاران رسوا نمی‌شوند.»

دکتر شیری پس از بیان این توضیحات درباره نظریه‌های مختلف مرتبط با جرایم بین‌المللی در حقوق کیفری بین‌المللی، توضیح داد که برگزاری این همایش، در چهارچوب نظریه سوم، گامی در جهت ثبت، بیان و رسواسازی جنایتکارانی بوده است که ۱۲ روز جنگ و تجاوز را به ملت ایران تحمیل کردند.

رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران گفت: «در راستای همین نگاه و چهارچوب «نظریه بیانیه مجازات»، پس از آغاز تجاوز و جنگ علیه ملت ایران، در اولین جلسه در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تصمیم گرفته شد در مهرماه همایش یک روزه‌ای برگزار شود تا ابعاد مختلف حقوقی این جنایات را به تصویر بکشیم که که امروز به وعده خود عمل کردیم.»

دکتر شیری با بیان اینکه غیر از این اقدام، یعنی برگزاری همایش، اقدام دیگری نیز در راستای ثبت و ضبط، رسواسازی، بیان و تقبیح جنایت‌های صورت گرفته علیه ملت ایران در دانشکده حقوق و علوم سیاسی درجریان است، افزود: «ویژه نامه تخصصی در مجله تخصصی دانشکده حقوق منتشر خواهد شد که به ثبت و تشریح ابعاد حقوقی این تجاوز اختصاص دارد و این ویژه نامه نیز در پاییز منتشر خواهد شد.»

وی اضافه کرد: «همچنین مجله حقوق تطبیقی دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ویژه‌ای از خود را به ثبت و ضبط و تشریح ابعاد میراث فرهنگی و تاریخی این جنایت‌ها و میراث تاریخی و فرهنگی که در این جنایت‌ها از بین می‌رود اختصاص خواهد داد.»

دکتر شیری با بیان اینکه در حقوق کیفری بین‌المللی، شناسایی و مقابله با جنایت‌ها علیه تاریخ و میراث فرهنگی و بشری جایگاه ویژه‌ای دارد، گفت: «جنایتکاران به بهانه دموکراسی به کشورها حمله و مراکز تاریخی آنان را بمباران می‌کنند و به این ترتیب تاریخ بشریت مورد حمله قرار می‌گیرد. کما اینکه در غزه، سوریه، لبنان و ایران به عنوان کشورهایی که تاریخ بشر در آنها بنیان گذاشته شد، این میراث بمباران شد و از بین رفت. لذا در این مجله این گونه جنایات را به تصویر خواهیم کشید تا قبح و زشتی جنگ را به نمایش بگذاریم.»

رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران در تشریح دیگر اقدامات تعیین شده برای تصویر و تشریح جنایت‌های رژیم صهیونیستی و آمریکا علیه ملت ایران، اظهارکرد: «مرکز مطالعات عالی بین‌المللی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران در حال آماده کردن مقدمات برگزاری یک همایش بین‌المللی است تا این مسأله را با مشارکت اساتید دیگر دانشگاه‌های جهان بررسی کنیم. زیرا تصویرکردن و نمایش دادن و تقبیح جنایت‌های جنگی و بین‌المللی، فقط دغدغه ما نیست، بلکه دغدغه کشورهای دیگر هم هست.»

دکتر شیری با بیان اینکه همایش‌های مشابه دیگری در دیگر دانشگاه‌های کشور مانند دانشگاه‌های یزد و کرمان یا در دادگستری استان زنجان برگزار خواهد شد، به عنوان بخش پایانی سخنان خود، دلیل این تدارک‌ها و زمینه چینی برای انجام برنامه‌ها و اقدامات مختلف را اینطور بیان کرد: «در راستای ثبت و تشریح و تقبیح جنایت‌های جنگی و بین‌المللی، در کشور ما همواره کم کاری شده است. اما امروز ما وظیفه داریم این مباحث را دنبال کنیم. به این دلیل که ما به عنوان چهره‌های دانشگاهی وظیفه دفاعی و نظامی نداریم، تخصص ما چیز دیگری است. همچنان که علم حقوق ظرفیت بالایی برای به تصویرکشیدن ظلم و ستم‌هایی را دارد که در حق ملت‌ها می‌شود. ما به وسیله این اقدامات تلاش می‌کنیم حق خود را نسبت به کشور و ملت خود و به عزیزانی که جانشان را برای کشورمان فدا کردند، ادا کنیم و زشتی این جنایت‌ها را هرچه بیشتر به نمایش بگذاریم.»

سخنران دوم: دکتر پیرحسین کولیوند

دکتر پیرحسین کولیوند، رئیس جمعیت هلال احمر کشور، بر نقش این سازمان در پاسداری از کرامت انسانی در زمان مخاصمات تأکید کرد و گفت: «بی‌طرفی به معنای بی‌تفاوتی نیست.» او از مستندسازی بیش از ۱۰۰ مورد نقض حقوق بشر دوستانه در جریان تجاوزات اخیر

خبر داد که به نهادهایی مانند کمیته صلیب سرخ، دیوان کیفری بین‌المللی (ICC)، شورای حقوق بشر و سازمان ملل ارسال شده‌اند. کولیوند این مستندات را ابزاری برای رسوا کردن جنایتکاران دانست و اظهار کرد: «می‌توانیم با افشای این جنایات، مرتکبان را بی‌آبرو کنیم و نفرت جهانی را علیه آنها برانگیزیم.»

این رویکرد با نظریه بیانی مجازات شیری هم‌راستا است و بر بعد کیفری عدالت‌خواهی تمرکز دارد.

سخنران سوم: دکتر اسماعیل بقایی

دکتر اسماعیل بقایی، سخنگوی وزارت امور خارجه، بر مستندسازی جنایات به‌عنوان ابزاری برای اثبات حقانیت ایران در مجامع بین‌المللی تأکید کرد. او از اقدامات وزارت خارجه، از جمله انتشار مقاله‌ای در تهران تایمز یک روز پس از تجاوز رژیم صهیونیستی و تماس‌های فوری با نهادهای بین‌المللی، خبر داد. بقایی استدلال کرد که مستندسازی نه‌تنها برای دادگاه‌ها، بلکه برای تاریخ و اثبات مشروعیت ایران ضروری است. او به حمایت ۱۲۰ کشور عضو جنبش عدم تعهد و بیانیه سازمان همکاری اسلامی در محکومیت تجاوزات اشاره کرد و این اقدامات را بخشی از عدالت کیفری دانست که می‌تواند زمینه‌ساز محکومیت بین‌المللی جنایتکاران باشد. در حوزه عدالت ترمیمی، بقایی به تلاش‌های دیپلماتیک برای جبران خسارات قربانیان از طریق محاکم داخلی و بین‌المللی اشاره کرد. او با اشاره به پرونده آفریقای جنوبی علیه رژیم صهیونیستی در دیوان کیفری بین‌المللی، بر لزوم استفاده از ظرفیت‌های حقوقی بین‌المللی تأکید کرد، هرچند به چالش‌هایی مانند وتوی آمریکا در شورای امنیت و حمایت غرب از رژیم صهیونیستی اشاره نمود. بقایی معتقد بود که این موانع نباید مانع ادامه مستندسازی و پیگیری حقوقی شوند.

> **دکتر اسماعیل بقایی:** مستندسازی نه‌تنها برای دادگاه‌ها، بلکه برای تاریخ و اثبات مشروعیت ایران ضروری است. ۱۲۰ کشور عضو جنبش عدم تعهد و بیانیه سازمان همکاری اسلامی تجاوزات را محکوم کرده‌اند و این اقدامات، بخشی از عدالت کیفری است که می‌تواند زمینه‌ساز محکومیت بین‌المللی جنایتکاران باشد

پنل اول: چگونگی عدالت‌خواهی ایران در

سخنران اول: دکتر محمدحسین شریفان

دکتر محمدحسین شریفان حقوقدان حوزه حقوق بین‌الملل، با اشاره به اینکه جنگ دوازده‌روزه میان ایران و

رژیم صهیونیستی، نه تنها رخدادی نظامی، بلکه آزمونی برای وجدان حقوق بین‌الملل بود گفت این جنگ کوتاه، بار دیگر پرسش دیرینه‌ای را در برابر جامعه جهانی قرار داد: آیا حقوق بین‌الملل هنوز توانایی تحقق عدالت را دارد؟

شریفان اذعان کرد در این درگیری، اصول بنیادین منشور ملل متحد – از جمله اصل منع توسل به زور و احترام به حاکمیت کشورها – آشکارا نقض شد. حملات موشکی، خرابکاری‌های سایبری و تهدید امنیت غیرنظامیان، همگی در تعارض آشکار با قواعد آمره حقوق بین‌الملل قرار دارند. با این حال، واکنش نهادهای بین‌المللی کم‌رنگ و بعضاً سکوت‌آمیز بود.

او با بیان اینکه این وضعیت یادآور تجربه‌ای تاریخی است؛ گفت: «جامعه ملل که شکل اولیه سازمان ملل بود نیز، درست مانند امروز، در برابر تجاوز آشکار دولت‌های قدرتمند سکوت کرد، و همین ناتوانی زمینه‌ساز جنگ جهانی دوم شد. آیا امروز، سازمان ملل متحد و نهادهای عدالت بین‌المللی در همان مسیر گام نمی‌گذارد؟ آیا ما دوباره در حال تماشای تکرار تاریخ نیستیم؟»

شریفان با تأکید بر اینکه واقعیت آن است که ساختار کنونی نهادهای بین‌المللی، بیش از آن‌که بر عدالت استوار باشد، بر توازن قدرت بنا شده است گفت: «شورای امنیت، به واسطه حق وتو، عملاً ابزار سیاسی قدرت‌های بزرگ شده و نه پناهگاهی برای ملت‌های مظلوم. از همین‌روست که عدالت، به جای آن‌که اصل حاکم بر روابط بین‌الملل باشد، اغلب به استثنا بدل شده است.»

او در نهایت با طرح پرسش‌های اساسی از جمله اینکه چه راهکارهایی در چهارچوب حقوق بین‌الملل برای تحقق عدالت علیه رژیم متجاوز وجود دارد؟ و آیا می‌توان همچنان به نهادهای موجود دل بست، یا باید به سازوکارهای نوینی اندیشید؟ گفت: «نخست، ظرفیت دیوان بین‌المللی دادگستری (ICJ) هنوز یکی از مسیرهای رسمی و حقوقی برای پیگیری نقض‌های آشکار منشور ملل متحد است. حتی اگر نتیجه نهایی الزام‌آور نباشد، طرح چنین دعاوی می‌تواند زمینه‌ساز افشای حقیقت و ثبت رسمی تجاوز در حافظه حقوقی جهان باشد. دوم، استفاده از اصل صلاحیت می‌تواند امکان پیگرد جنایات جنگی را در محاکم ملی دیگر کشورها فراهم آورد. بر اساس این اصل، جنایات بین‌المللی – مانند حمله به غیرنظامیان، تخریب زیرساخت‌های حیاتی و استفاده از سلاح‌های ممنوعه – مشمول مرور زمان یا محدودیت سرزمینی نیستند. سوم، دیپلماسی حقوقی و رسانه‌ای باید فعال شود. عدالت، تنها در دادگاه‌ها متولد نمی‌شود؛ بلکه در ذهن و وجدان جامعه جهانی شکل می‌گیرد. مستندسازی دقیق نقض‌ها، انتشار گزارش‌های حقوقی و مطالبه شفافیت از سازمان ملل، از گام‌های ضروری در این مسیر است.»

سخنران دوم: دکتر حسن سلیمانی

دکتر حسن سلیمانی، رئیس اداره معاهدات وزارت امور خارجه، چالش‌های تحقق عدالت کیفری در سطح بین‌المللی را ناشی از ساختار افقی و سیاست‌زده حقوق بین‌الملل دانست. او استدلال کرد که نهادهایی مانند دیوان بین‌المللی دادگستری (ICJ)، دیوان کیفری بین‌المللی (ICC) و شورای امنیت به دلیل نفوذ قدرت‌های بزرگ، ناکارآمد هستند. سلیمانی به گزارش ۴۰ صفحه‌ای وزارت خارجه درباره تجاوزات رژیم صهیونیستی اشاره کرد که برای مستندسازی جنایات به نمایندگی‌های ایران در خارج ارسال شده است. او

این اقدام را بخشی از عدالت کیفری دانست که می‌تواند به محکومیت جنایتکاران در افکار عمومی منجر شود. در حوزه عدالت ترمیمی، سلیمانی بر لزوم استفاده از ابزارهای موجود، حتی با وجود نواقص، تأکید کرد. او معتقد بود که مستندسازی و انتشار جنایات می‌تواند به جبران معنوی خسارات قربانیان کمک کند، هرچند نهادهای بین‌المللی به دلیل نفوذ سیاسی، اغلب ناکارآمد هستند.

سخنران سوم: دکتر محمدهادی ذاکرحسین

دکتر محمدهادی ذاکرحسین، عضو هیأت علمی دانشگاه تهران، بر لزوم استفاده از دیوان کیفری بین‌المللی برای تحقق عدالت کیفری تأکید کرد. او پیشنهاد داد که ایران می‌تواند بر اساس بند سوم ماده ۱۲ اساسنامه رم، صلاحیت موردی دیوان را برای رسیدگی به جنایات رژیم صهیونیستی در جنگ ۱۲ روزه بپذیرد. ذاکرحسین استدلال کرد که این اقدام، با محدود کردن صلاحیت دیوان به زمان و مکان خاص (مانند ۱۲ روز جنگ یا مناطق خاص مانند استان گیلان)، می‌تواند نگرانی‌های سیاسی را کاهش دهد. او سه حق بنیادین قربانیان را برشمرد: حق بر حقیقت، حق بر عدالت و حق بر جبران خسارت و تأکید کرد که دولت ایران موظف است این حقوق را از طریق سازوکارهای ملی و بین‌المللی تأمین کند.